

Isabela VAVERKOVÁ

OBRAZ VĚZENÍ V MEMOÁROVÉ KNIZE VINCENCE ČERVINKY MOJE RAKOUSKÉ ŽALÁŘE

Image of Prison in Vincenc Červinka's Memoir Moje rakouské žaláře

Keywords: *memoir, Vincenc Červinka, image, prison*

Contact: *Masarykova univerzita; 413619@mail.muni.cz*

Vincenc Červinka vydal roku 1928 dílo vzpomínkového charakteru, v němž se zaměřil na svůj vlastní soudní proces a pobyt ve vídeňském vězení. Spolu s ním byli obviněni Karel Kramář, Alois Rašín a Josef Zamazal. Tento příspěvek si klade za cíl zachytit obraz vězení v memoárové knize Vincence Červinky *Moje rakouské žaláře* (*Vzpomínková kronika z let 1914–17*). První část práce je věnována krátkému seznámení s žánrem memoárové literatury, následující oddíl se zabývá stručnou biografií Vincence Červinky, ve třetí části je nastíněn historický kontext Červinkova soudního procesu a v poslední části práce, se autorka pokouší o vykreslení obrazu vězení v díle *Moje rakouské žaláře*.

Memoár

Paměti jako literární žánr můžeme najít již v období antiky, k rozvoji došlo později v období humanismu a renesance. Memoár¹ bývá někdy pojímán v širším významu jako souhrnné označení pro paměti, vzpomínky, deník či autobiografii. Memoáry jsou vzpomínkové vyprávění zaměřené především na prostředí a osobnosti, které autor poznal a na události, jichž byl svědkem. Žánr paměti spadá do oblasti literatury faktu, dokumentární funkci slouží faktografická data, především časové údaje, místní názvy, vlastní jména a portréty reálných osob, citace titulů literárních děl, korespondence, vlastní tvorby, autentických výroků či dialogů. Při textovém zpracování pamětí autor čerpá z vlastní, v nejlepším případě fenomenální paměti, soukromých deníkových záznamů, zápisků, korespondence, svých reportáží, fejetonů, esejí, rozhovorů, cestopisů apod. (Kupcová 2004: 438).

¹ Z latinského memoria – paměť, přes francouzské mémoire.

Podstatným faktorem u memoárové literatury je to, že musí jít o zachycení autentické skutečnosti, nikoli o její fikci či konstrukci, události musejí být pravdivé. Memoár hraničí s jinými typy literatury, avšak základním kritériem je dokumentární kvalita (Válek 1984: 11–12). U tohoto žánru probíhá míšení prvků s literaturou uměleckou a dokumentární. To umožňuje zaujmout čtenáře autenticitou popisovaných událostí, a tedy působit na rozumovou stránku, zároveň však podtrhnout estetický dojem, v tomto případě působí na citovou stránku (Válek 1984: 78).

Způsob užití jazykových prostředků je odlišný od umělecké literatury. Sloh je více popisný, konkrétní, méně pracuje s metaforou, zaměřuje se na sdělnost, dominuje charakteristika, popis a výklad, doplněný úvahovým prvkem. Kompozice je odlišná, snaha podat informace o minulosti věrohodně nutí k tomu, aby kompozici nevytvářel autor sám, ale popisuje sled událostí v chronologické řadě. Patrný je také rozdíl oproti jiné dokumentární literatuře, ve které nenajdeme onu bezprostřednost, děje jsou popisovány neosobně, o událostech autor informuje na podkladě shromážděného materiálu, a nikoli jako očitý svědek (Válek 1984: 77–78).

Vincenc Červinka

Vincenc Červinka se narodil roku 1877 v Kolíně do rodiny politika a průmyslníka Josefa Červinky. Nejprve studoval medicínu na pražské lékařské fakultě, z níž odešel po několika semestrech, a poté se začal věnovat moderní filologii při studijním pobytu v Berlíně a v Petrohradu. Od roku 1900 spolupracoval s Aloisem Rašínem. Mezi léty 1901–1905 byl redaktorem týdeníku *Slovo*, v roce 1906 se stal dopisovatelem *Národních listů* v Petrohradě, po návratu začal pracovat jako vedoucí redaktor Kramářova obdeníku *Nová česká politika*, později *Dne*. Jeho novinářská činnost byla rozmanitá. V *Národních listech* se vypracoval přes redakčního tajemníka a odpovědného redaktora až na zástupce šéfredaktora slovanské rubriky. Zároveň mezi léty 1907–1915 redigoval časopis *Zlatá Praha* a také aktivně přispíval do časopisů *Osvěta*, *Lumír* a *Zvon*. I po skončení soudního procesu se vrátil zpět k novinářské práci. V roce 1919 absolvoval přednáškové turné ve Spojených státech, koncem téhož roku přednášel československému vojsku na frontě na Sibiři. Své zkušenosti ze sovětského Ruska poté popsal v řadě kritických knih a článků. Byl významným překladatelem z ruštiny, polštiny a litevštiny. Překládal divadelní hry velkých ruských autorů jako např. Bulgakova, Čechova či Tolstého (srov. Vošáhlíková 2009: 68–69; Tomeš 1999: 212). Mezi jeho vlastní práce patří *Za oceán. Listy z Ameriky* (1920), *Naši na Sibiři* (1921), *Tragédie Ruska* (1922), *Dostojevskij a Židé* (1924), *Karel Kramář. Jeho život a význam* (1930) a mnohé jiné.

Historický kontext

Vypuknutí první světové války v roce 1914 znamenalo pro obyvatele Rakouska-Uherska zavádění nejrůznějších mobilizačních a válečných opatření. Byla například pozastavena platnost článků o všeobecných právech státních občanů – práva na osobní svobodu, ochranu domácnosti, listovního a pečetního tajemství, práva spolčovacího a shromažďovacího, práva svobodného projevu a svoboda tisku (Šedivý 2014: 31). Běžnou praxí se staly cenzurní zásahy proti českému tisku. Odraz cenzury v novinách byl naprosto patrný, existoval dokonce seznam zakázaných témat: válečné neúspěchy, rozvrat hospodářství, nedokonalé zásobování, národnostní polemiky, oznámení o zatýkání (Šedivý 2014: 51). Úřední cestou byl zastavován tisk některých novin, většina zásahů byla přirozeně proti českému tisku, bez uvedení důvodu byla na podkladě výjimečných zákonů zastavena činnost desítek redakcí, např. České slovo či Samostatnost (Šedivý 2014: 55).

„Noviny, jestliže chtěly zachovati svou existenci, musily psáti tak, jak jim bylo nařízeno psáti a musily se přetvařovati. Kritické články o veřejných událostech s českého hlediska nebyly propouštěny. V ministerstvu války byla zřízena zvláštní tisková kancelář, která zasílala novinám drobné zprávy, celé články a vynucovala si jejich otištění hrozbou zastavením listu a zatčením redaktorů“ (...) „české noviny přestaly býti informací o tom, co se politicky v českých zemích cítilo a činilo, neinformovaly správně o zahraniční situaci“ (Tobolka 1937: 46).

Zastavována byla činnost spolků, probíhala rozsáhlá perzekuce osob. „Od začátku války do konce roku 1916 bylo vyšetřováno 4598 Čechů v souvislosti s rušením veřejného klidu, urážkami veličenstva, veřejným násilím, velezradou a napomáháním dezertérům či jejich ukrýváním. Nutno dodat, že šedesát procent osob bylo okamžitě propuštěno a jen zhruba pětina vyšetřovaných byla odsouzena“ (Michlová 2013: 20). Důvody pro část skutečně zatčených byly uměle vykonstruovány a zatčení byla spíše jakousi prevencí (Šedivý 2014: 56). Zatýkání nepohodlných lidí z řad novinářů i poslanců nebylo ničím neobvyklým. Mezi nejvýraznějšími osobnostmi těchto procesů byli Karel Kramář, Alois Rašín či Vincenc Červinka. Červinka byl zatčen na podzim roku 1915 stejně jako jeho údajný spolupracovník Josef Zamazal a odsouzení byli v procesu společně s Kramářem a Rašínem. Po zatčení roku 1915 byl Červinka v roce 1916 odsouzen k trestu smrti. V jeho prospěch zasáhl až nový císař Karel I., který jemu i ostatním jmenovaným zmírnil trest na dlouhodobý pobyt ve vězení. Všichni odsouzení byli nakonec propuštěni po amnestii v červenci 1917.

Josef Zamazal, účetní sladovny, nebyl narozdíl od ostatních tří osobností (Kramář, Rašín, Červinka) do samotného procesu nijak známou personou. Červinka píše, že o něm „až do podání žaloby neměl nikdo z nás ani tušení (ani já ne, jenž jsem s ním podle ducha a tendence žaloby souvisel tak pevně a osudně), (...) osobně jsem ho poznal teprve v den zahájení hlavního líčení“ (Červinka 1928: 47). V soudním procesu byl Zamazalovi prokázán předválečný pobyt v Rusku a během války také v Haliči, kde byl v září 1915 zadržen na základě obvinění ze špionáže, a to především kvůli kontaktům, byť náhodným, s redaktorem Červinkou (Červinka 1928: 69). Jejich údajná spolupráce byla prokázána pouze na základě jednoho dopisu, který odeslal Zamazal do redakce *Národních listů* v lednu 1915, a na který odpověděl právě Červinka. V dopise Zamazal „sděloval jako zajímavost, jak po celé dny projíždějí Přerovem německá děla rychlopalná a strojní pušky, spousty materiálu, střeliva atd. – všecko určené pro karpatskou frontu. Byl zřejmě dobře informován, uváděl i typy říšskoněmeckých děl, jež spojenec posílal na pomoc proti nešťastné ruské ofenzivě“ (Červinka 1928: 92). Na základě těchto dopisů byli oba zatčeni a obžalováni ze zločinu vyzvědačství. Této nešťastné situaci nahrála událost na konci roku 1916. Dne 21. listopadu zemřel František Josef I., nástupcem se stal jeho prasynovec Karel I. Právě změna panovníka vedla ke zmírnění některých trestů a nakonec k všeobecné amnestii vyhlášené v červenci roku 1917.

Obraz vězení v díle *Moje rakouské žaláře*

Vincenc Červinka v díle v kalendářním postupu zachycuje průběh pobytu ve vídeňské věznici a válečného soudu nad sebou samým, Karlem Kramářem a dalšími společníky, reliéfně podle svých vzpomínek, psaných ze dne na den ve vězeňské cele. Svou knihu Červinka začíná zatčením Karla Kramáře „za jeden z nejtěžších a přímo provokativních hříchů kladli vojenští páni Kramáři, ještě dříve, než byla rozvinuta celá theorie o jeho velezradě na podkladě »panslávských rejdů«, že on, český milionář, neupsal ani haléře na rakouské válečné půjčky, ano, že v *Národních listech* je sabotoval (...)“ (Červinka 1928: 12). Vyprávění pokračuje prohlídkou v redakci *Národních listů* „drakonická prohlídka (...) nás utvrdila v jistotě, jakým směrem půjde – proti všemu, co páchne slovanstvím!“ (Červinka 1928: 17). Autor dále řadí několik kapitol volně, tyto kapitoly zachycují portréty Kramáře a Rašína ve vídeňském prostředí v samovazbě a před válečným soudem.

V díle je zpočátku charakterizován obraz vězení z pohledu prvotních prožitků autora. Červinkova dokumentárnost nechává čtenáře nahlédnout do prostředí věznice, kterou detailně líčí:

„Bylo to na protivně dlouhé, (...) chodbě kriminálu, která spojovala strážnici a naše oddělení pro samovazbu (Čertovu věž) s oběma dvory a schodištěm, (...) jednotlivých cel, na nichž německé nápisy hlásaly, že jsou pro 6 až 9 vyšetřovanců, ale bývalo jich v jedné také 15 a někdy i přes 20, v oněch dobách r. 1915 a 16, kdy vojenská spravedlnost rakouská pracovala plnou parou. Vzduch na té chodbě býval vždy protivný; páchly v něm Halič z obyvatelů zmíněných cel, i trestanecká kuchyně ze souterrainu, i záchody za nejbližším rohem, i stoky z obou dvorů, i tabák z vedlejší strážnice. Tedy všechny osvědčené parfumy bývalé monarchie“ (Červinka 1928: 35).

Svou celu v samovazbě opakovaně nazývá dle slov Petra Bezruče Čertovou věží:

„Ta samovazební věž, massivní, špinavě šedivá, jako celý rozsáhlý objekt vídeňského vězení, (...) dali jí zvučné jméno »Viedeňské bastilly«, i »Věž smrti«, nejpřiléhavější, poněvadž trochu ironický a trochu poetický název dal jí Petr Bezruč: »Čertova věž« (...)tísňivý dojem ohromné železné a drátěné klece.“ (...) „Čertova věž měla čtyři poschodí, a tak celkem s přízemím bylo tu 50 cel, jež všechny byly stejně veliké a všechny stejně zařízeny. V přízemí a v každém poschodí jen vždy obě krajní cely byly vyhrazeny jednak oněm zvláště nebezpečným vězňům, (...)a to byly t. zv. Korrekce“ (Červinka 1928: 77–78).

Autor se nevyhýbá ani detailnímu popisu vzhledu cely i vlastních pocitů:

„(...) vnitřek nebyl nepodoben většímu kufru: čtyři kroky délky od prahu k průčelí tlusté zdi, v níž dobrého půl metru nad hlavou bylo čtvercové okno, nyní uzavřené. Za oknem byla ještě silná železná mříž. U zdi železné lůžko, zadělané pevně do zdi, na něm slamník a slamou nacpaný polštář pod hlavu. (...) v koutě džber s vodou, nad ním na hřebíku otlučený plecháček. Naproti v koutě splachovací kloset. To bylo celé zařízení, které osvětlovala shora ostrá elektrická žárovka, jež svítila po celou noc. S tou žárovkou byl svízeľ, než si člověk zvykl při ní spát. Teprve třetí noc připadl jsem na to, že možno si pevně ovázati kapesníkem oči“ (Červinka 1928: 79–80).

Charakteristickým aspektem je popis každodennosti vězňova života. Každý den začínal v šest hodin ráno silným zazvoněním, po probuzení dostávali vězni snídani: „černá káva, divně páchnoucí, a porce chleba. Tento chléb, tenkrát ještě, na podzim 1915, slušná porce a opravdový chléb, během doby se stále zmenšoval a horšil se v jakosti. Vězňové, kteří neměli prostředků ani nikoho venku, kdo by se o ně staral, čím dál zřejměji trpěli hladem“ (Červinka 1928: 84). Obraz každodenní vězeňské rutiny nám

dokládá celkový obraz života ve vězení. Častým zobrazovaným motivem je také přeplněnost vězeňských cel: „(...) celé garnisonní vězení vídeňské bylo vůbec do nemožna přeplněno, (...) v celách určených normálně pro šest až devět osob, bývalo jich tam vtěsnáno až 24 a také 30, Čertova věž, která původně byla určena jenom pro opravdu těžké zločince, z větší polovice byla vyhrazena českým velezrádcům a špionům“ (Červinka 1928: 86).

Červinka ve své knize líčí také navazování kontaktů s ostatními spoluvězni. V těchto místech se nabízí stereotypní pohledy, které můžeme vnímat tak, že si vězni budou mezi sebou vytvářet sociální vazby a budou spolupracovat. „Pravidelným informátorem a prostředníkem velmi spolehlivým byl evangelický theolog pan Jan Řezníček.² Ten sám o sobě zasloužil by si zvláštní kapitolu, nad jiné srdečnou. (...) Pan Řezníček svou mladou, pružnou a vrozenou inteligencí dovedl se hned od počátku ve své písařské funkci chovati tak opatrně (...)“ (Červinka 1928: 260–261). Autor se nevyhýbá ani popisu vztahů s dozorci. Ty s ohledem na stereotypy stojí v opozici proti vytváření vztahů s jinými vězni, avšak zde jsou překvapivě vykresleny také pozitivní vztahy s některými z nich. „Mezi našimi dozorci se objevil tu a tam i nějaký český voják v dočasné funkci klíčníka. Z nichž nejživěji si vzpomínám na šikovatele Samce (...), jemuž nejmilejší bylo dobré sousto a sklenice piva, (...) svou službu vykonával hodně nedbale a dobrácky, nad českými vězni rád zavřel oko, snad hlavně proto, že chtěl mítí pokoj.“ „(...) byl nám přidělen klíčník český rezervista, (...) to byl dobrák od kosti.“ (Červinka 1928: 261–262).

Závěr

Podstatnou se jeví charakteristika časového aspektu, který je velmi zásadní při následné recepci memoárů a jejich uchopení čtenáři. Časové roviny a mezičasový faktor různými způsoby ovlivňují autora, který si ve snaze zachytit jisté události, zpětně vybavuje minulé děje. Z tohoto důvodu je podstatné vnímat, za jakých okolností paměti vznikaly. V knize *Moje rakouské žaláře* je patrný už větší časový odstup, nicméně Červinka uvádí, že se při psaní tohoto díla opíral o své vlastní vzpomínky, které sepisoval každý den v cele ve Vídni a částečně i o protokoly z jednotlivých líčení. Autor je totožný s hrdinou a sám je vypravěčem, odtud vyplývá i použití ich-formy. Jedná se o chronologické, retrospektivní vyprávění, místy protkané volně vloženými kapitolami, ve kterých se autor vrací k určitým událostem opakovaně, tentokrát s detailnějším popisem. Pro memoáry je charakteristické autentického zachycení skutečnosti. Síla užití určitých

² Jan Řezníček podobně jako Vincenc Červinka vydal dílo vzpomínkového charakteru, v němž se zaměřil na svůj pobyt ve vídeňském vězení, které nese název *Ve věži smrti: vzpomínky z rakouského žaláře 1915 až 1917*.

motivů potvrzuje různou míru působení vězení na člověka, jenž si vybírá si to, co je pro něj podstatné a přetavuje je do životní zkušenosti. Zřejmá je Červinkova dokumentárnost, detailní zachycení vězňova každodenního režimu, psychických prožitků, prostředí věznice, vztahy s ostatními vězni i dozorci. V díle je zpočátku charakterizován obraz vězení z pohledu prvotních prožitků autora. Další zobrazovanou tematikou je každodenní rutina, která nám dokládá celkový obraz života ve vězení. Jiným motivem jsou vzájemné vztahy mezi spoluvězni a také mezi vězňenými a jejich dozorci. V těchto místech se nabízí stereotypní pohledy, které můžeme vnímat tak, že si vězni budou mezi sebou vytvářet sociální vazby a budou spolupracovat. Naproti tomu stojí jejich přístupy k dozorcům, které budou pravděpodobně diametrálně odlišné. Zde jsou ale překvapivě vykresleny i pozitivní vztahy s některými dozorci.

Summary

In the book *Moje rakouské žaláře*, a greater timespan can be observed. Červinka, however, claims that while writing the book, he based the text on his own memories, which he had been drawing up daily in his cell in Wien, as well as on individual trial records. Červinka's documentarism is obvious, together with a detailed description of the prisoner's daily regimen, his mental experience, the setting of the prison, and relationships with other prisoners and guards. The daily routine is depicted, providing an overall impression of life behind bars. Surprisingly, stereotypical views, suggested in some motives, are rebutted.

Literatura

- Červinka, V.** *Moje rakouské žaláře: vzpomínková kronika z let 1914–1917*. Praha: J. Otto, 1928.
- Michlová, M.** *Byli jsme a budem, aneb česká každodennost 1914–1918*. Řitka: Čas, 2013.
- Šedivý, I.** *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- Tobolka, Z. V.** *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl IV, 1914–1918. Praha: Československý kompas, 1937.
- Tomeš J. a kol.** *Český biografický slovník XX. století*. I. díl, A–J. Praha: Paseka, 1999.

Isabela VAVERKOVÁ

Obraz vězení v memoárové knize Vincence Červinky *Moje rakouské žaláře*

Vošáhlíková, P. *Biografický slovník českých zemí. Čern–Čž.* Praha: Libri, 2009.

The article is accessible in open access mode under licence CC BY-NC-ND
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0